

ארבעת הכללים במסע החיים

עיון בפרשת השבוע על פי הרש"ר הירש

1. בראשית כ"ז, י"ב-ט"ז

(יב) וַיִּזְכְּרוּם וַיְהִי סֵלֶם מִצֶּבֶד אֲרָצָה וְרֵאשִׁיו מִגֵּיעַ הַשְּׂמִימָה וַהֲגֵה מִלְאֲכֵי אֱלֹהִים עֲלֵיהֶם וַיִּרְדִּים בּוֹ: (יג) וַהֲגֵה יְהוָה נֶצֶב עֲלָיו וַיֹּאמֶר אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֶיךָ אֲבִיךָ וְאֵלֹהֵי יִצְחָק הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה שׂוֹכֵב עָלֶיהָ לָךְ אֶתְנֶנָּה וְקָרְעָה: (יד) וַהֲגֵה וְרָעָה כַּעֲפָר הָאָרֶץ וּפְרָצֶת יָמָה וְקִדְמָה וְצִפְנָה וַנִּגְבָּה וַנִּבְרָכוּ בָּךְ כֹּל מִשְׁפּוֹזֹת הָאָרֶץ וּבִרְעָה: (טו) וַהֲגֵה אֲנֹכִי עִמָּךְ וְשִׁמְרֶתִיךָ בְּכָל אֲשֶׁר תֵּלַךְ וְהִשְׁבַּתִּיךָ אֶל הָאָרֶץ הַזֹּאת כִּי לֹא אֶעֱזָבְךָ עַד אֲשֶׁר אִם עָשִׂיתִי אֶת אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי לָךְ: ... (כ) וַיִּדַּר יַעֲקֹב גָּדֵר לֵאמֹר אִם יְהִי אֱלֹהִים עִמָּדִי וְשִׁמְרֵנִי בְּדַרְךְ הַזֹּאת אֲשֶׁר אֲנֹכִי הוֹלֵךְ וַנִּתֵּן לִי לָחֹם לְאֹכֵל וּבִגְדֵי לְלִבְשִׁי: (כא) וְשִׁבַּתִּי בְּשָׂלוֹם אֶל בֵּית אָבִי וַהֲגֵה יְהוָה לִי לְאֱלֹהִים:

2. רש"ר"ה בראשית כ"ה, י"ג-י"ג

אברהם הוא השורש לבית ישראל, יצחק - ההמשך לקראת הגזע, אך יעקב - הגזע עצמו. משום כך גם אמר לו יצחק: "זיתן לך את ברכת אברהם" וגו'. הן יעקב - הוא אשר הוריש לעמו את שמו וגורלו. עמנו נקרא - לא עם אברהם - אלא: ישראל! משום כך אנתנו רואים את יעקב מקיים בעצמו "לך - לך" שני, הוא, אבינו האחרון, אשר כל מעשי האבות עד כה רק הכינו את בואו, הנה גם הוא יוצא להתבודדות; אך שונה יציאה זו מייציאתו של אברהם. גם אברהם יצא להתבודדות מתוך המולדת; אך הוא יצא כבעל בעמיו, עם אשה ובני בית, קרובים ורכוש. אך יעקב, הנסיבות גרמו לו שיצא מרצונו, מבלי לקחת עמו מאומה. את הכל השאיר לאחיו הבכור, למען ידע הלה, כי בקחתו את הבכורה, לא נשא את עינו לשום רווח חומרי.

יעקב יוצא כדי לבנות בית יהודי, ולשם כך אין הוא זקוק אלא לאוצרות הטמונים באישיותו - בכך פותח סיפורו של יעקב; שכן כל האמור להלן, סובב על ייסוד הבית. הן יעקב היה הראשון, אשר ביטא בפיו, כי יש לבקש את ה' בבית, הוא הראשון שהגה את הרעיון הגדול: "בית אלהים", "בית ה'", אשר כל עיקרו אינו אלא זה: החוג אשר בו חיי האדם פורחים ומשגשגים, המקום שאליו ישא האדם את כל אשר ירכוש, ובו יפעל, ויבנה את חייו, חוג זה הוא המקום הגדול והקרוב ביותר להתגלות ה'.

יעקב הגשים בחייו את אשר נח ראה בחזונו, עת החלו מחדש תולדות האדם: אם תרבות יפת רוכשת את האדם ליופי, וכך מעדנת את נפשו, הרי ייעודו של שם הוא, "לנטוע אהלים בהם תשרה השכינה". ... בהשפעת תרבות יפת בורח האדם מהחיים הרגילים וה"פרוזאיים", ונמלט אל חיק הטבע ויפי "שירתו". יורשי יעקב מוצאים את ה' ושכינתו בראש וראשונה בבית. הרי כאן הניגוד בין רוח היהדות ותרבות נכריה.

(יב) סלם משורש "סלל", ... "סלל" = עלה. מראים לו אפוא "סולם", ורומזים לו בדרך כלל, שיש קשר בין תחתונים לעליונים; והנה הסולם - מצב, איננו קיים מעצמו ובדרך מקרה, אלא כוח עליון הציב אותו - ארצה, הכוח העליון שהציב את הסולם, איננו על הארץ, אלא נעלה במרומים, וממרום הוצב הסולם על הארץ; ואף - על - פי - כן וראשו מגיע השמימה, כיוונו ותעודתו איננו ירידה משמים ארצה, אלא התעלות מהארץ לשמים; זו האמת האחת הרמוזה לו! בראשונה: כלל החיים עלי אדמות, כולל אפוא גם את חיי האדם, גם את חייו הוא, מטרם איננה במישור, - לא מבאר שבע לאחר - אלא תעודתם היא במרום וממרום; כל אשר בארץ מוזמן ומיועד להתעלות למטרה עליונה בשמים; ומטרה זו, שאיפה זו להתעלות, איננה אגדה הבדויה מלב האדם, אלא מציאות יש לה, וקיום עדי עד, יסודה בשמים, והגשמתה הישירה בארץ. ... והנה - אמת שניה: הוא רואה מלאכי אלהים ושליחי ההשגחה העליונה, נבראים קדושים, הפועלים בעולם התחתון בגזרת עליון; הנה הם עלים וירדים, עולים למרום לשמוע פקודות מאת ה', ויורדים - בו, כנגדו (בהתאם לאחד הפירושים הנראה לנו נכון, ומוכח מהדברים הבאים). הוא רואה, כי גורל האדם איננו נקבע בארץ ובעולם החושים, הוא רואה את שליחי ה', והנה הם עולים ומסתכלים בתמונה האידיאלית של האדם, כפי שעליו להיות, ויורדים ומשויים כנגדה את תמונתו כפי מה שהוא, ובמדה זו פוגעים בו לטוב או למוטב. וכך היו הם - אם נתבטא בלשון חז"ל - "עולין ומסתכלין בדיוקנו של מעלה ויורדין ומסתכלין בדיוקנו של מטה בעו לסכיניה" (חולין שם), וכפי שהדבר מבואר יותר בבראשית רבה סח, יח: "ישראל אשר בך אתפאר את הוא שאיקוניך חקוק למעלה עולין למעלה ומוצאין איקונין שלו ויורדין למטה ומוצאין אותו ישן", ישן במקום שנועד לעורר בו

מחשבות על תעודתו, שיהא הוא ולכו לאותה מטרה עליונה - לפיכך: "בעו לסכיניה" מיד - (יג) והנה - אמת שלישית: ה' נצב עליו. מפרשים בדרך כלל: עומד עליו, על הסולם, ומתקבלת אפוא תמונה דרמטית נאה למדי: יעקב הישן למרגלות הסולם, המלאכים העולים ויורדים בסולם, וכבוד ה' למעלה, על גבי הסולם. אולם "נצב על" מציין כמעט בכל התניך - לא את המקום והבסיס, שעליו אדם עומד, - אלא את החפץ שעליו הוא נותן את דעתו. "נצב על עין" (בראשית כד, יג); "הנצבים עליו" (שם מה, א); ... - כולם מציינים את העמידה בצדו של חפץ, בשעה שהדעת נתונה עליו. "נצב" עצמו איננו מציין עמידה גרידא, אלא: עמידה מתוך התעוררות הלב וזימון הכוחות; מכאן "מצב": משמר, משמרת. נוסף על כך דומה כי "ה" כאן בא בניגוד אל "אלהים" שב"מלאכי אלהים". המלאכים הם שליחי אלהים בסדר עולם, שהוא בראו ומעמידו בכוחו, ובו הכל נמדד ונשקל במידת הדין. ... אולם "ה" עומד על ידו, ה' במדת הרחמים; מידה זו מתגלה בעיקר בחינוך האדם, והיא רואה לא רק עבר והווה, כי אם צופה כל נעלם ומעצבת עתידות. היא רואה באדם שבהווה את האדם שבעתיד, ואם יש בו שורש וגרעין טוב, היא שומרת עליו ומקדמת אותו.

3. בראשית כ"ה, כ'-כ"א

ושמרני וגו'. ... אין ליחס אפוא "שמירה" זו לנכסים חומריים, שטרם היו בידו, אלא לקנינים הרוחניים והמוסריים, שהיו חבויים באישיותו; ואכן, אלה היו בסכנה "בדרך אשר הוא הולך", דוקא מפני שהיה בעירום ובחוסר כל. מיום שנסגרו שערי גן עדן, הרי בניית בית עצמאי כרוכה בקשיים כה מרובים, תלויה בנסיבות ומצבים כה מסובכים, עד שזקוק אדם לסייעתא דשמיא מיוחדת, שלא יקפח כל הטוב שבנפשו עבור פת לחם. מי ימנה את האנשים, שהיו טהורים ומוסריים בטרם עלו על "הדרך ללחם ושמלה", ולמען הלחם והמעמד החברתי כפרו בה, פרעו מוסר, ולא חסו על זולתם ועל כבודו האנושי, וכו' וכו'? ... יעקב היה עד כה "יושב אהלים", והנה הוא הולך בדרך לרכוש אשה, ולחם לבית ולטף; סכנה זו נראית לו כה גדולה, עד שהוא מבקש תחילה על שמירת אישיותו, לכל יקפח את בור הלב ושלמות הרוח.